

KAFKAS GÖÇMEN VAKIFLARI

Doç. Dr. Hasan YÜKSEL*

Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemiyle birlikte başlayan toprak kaybı neticesinde Balkanlar'dan, Kırım'dan ve Kafkaslar'dan Anadolu'ya bir mülteci akını başlamıştır¹. Daha doğrusu, Osmanlı'nın sükutuyla Anadolu, bu bölgelerde yaşayan İslamî toplulukların sığınağı olmuştur.

Kafkasya, Kırım ve Balkanlar'dan Anadolu'ya olan göçler 1785'te başlayıp, 1912'ye değin belirli aralıklarla devam etmiştir². 1788-1792 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşları süresince Kırım'dan Osmanlı topraklarına kitleler halinde göçler sürerken, 1780-1800 yılları arasında da Kırım, Kazan, Kafkasya ve Özi bölgelerinden Anadolu'ya 300.000 ile 500.000 kişi arasında göçmen gelmiştir³. Yine, 1856-1864 yılları arasında Kırım'dan Anadolu'ya 600.000 kişi göç etmiştir⁴. Bir başka yazar ise, aynı dönemde takriben iki milyon göçmenin Osmanlı topraklarına sığındığını belirtmektedir⁵.

1864 yılında Samsun'da bulunan H.J. Lennep, bu göçmenlere ilişkin gördüklerini şöyle anlatmaktadır:

* Cuhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Başkanı.

1. Bu mülteci akınları için bkz.: Bilal N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Ankara 1968-1970, I-II; Faruk Kocacık, *Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Göçler (1878-1900). Karşılaştırmalı Yerli ve Göçmen Köyü Monografileri*, Ankara 1978 (Hacettepe Üniversitesi Mezuniyet Sonrası Eğitim Fakültesi, Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bilim Dalı Doktora Tezi), s.171-173; ay. Yaz., "19. Yüzyılda Göçmen Köylerine İlişkin Bazı Yapı Planları", *Tarih Dergisi*, 32 (1979), s.415-426; Ahmet Cevat Eren, *Türkiye'de Göç ve Göçmen Meseleleri*, İstanbul 1966; Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", *Tarih Dergisi*, 37/379 (1970), s.331-348.

2. Sevgi Aktüre, *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Baskı Atölyesi, Ankara 1978, s.98.

3. A.C., Eren, age., s.32.

4. S. Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, II: Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı'na*, (Çev. B. Kuzucu), İstanbul 1976, s.909.

5. A.C., Eren, age., s.7.

"Samsun'a vardığımızda kasabayı gemiler dolusu gelen Çerkez göçmenlerle ağzına kadar dolu bulduk. Kasabanın nüfusu 10.000 kişiyi geçmezken Çerkez göçmenler nedeniyle bugün nüfus 45.000 kişiyi çoktan aşmış. İtalyan konsolosu halen kasabada bulunan Çerkezler'in 42.000 kişi olduğunu, hergün deniz yoluyla 500'den fazla göçmen geldiğini söylüyor. Samsun bölge içinde sıtması ile meşhur bir yer. Toprağın bataklık olması sıtmanın hızla yayılmasına neden olmakta, hava değişimi ve sıtma yüzünden göçmenlerden günden güne ortalama 700-800 tanesi ölmektedir. Sağ kalanlar ise başka limanlar ve kentlere gönderiliyorlar. Gemilere hiçbir eşya kabul edilmediğinden yalnızca üzerlerindeki elbiseleri ve silahlarıyla gelen Çerkezler aç kaldıklarından, küçük yaştakiler dahil çocuklarını çok ucuz bir fiyata pazarda satmak zorunda kalmaktadırlar. Bir kısmı da yolda bizi defalarca durdurup tabanca satmak istediler. Silah ticareti yaparak hayatlarını devam ettirdikleri anlaşılıyor"⁶.

Bu alıntıdan anlaşıldığına göre Kafkasya ve Kırım'dan gelen göçmenlerin ekserisi, Anadolu'ya buradan giriş yapmışlardır. 1864 yılında vukubulan bu yoğun göç hadisesinin temel nedeni aynı yıl Çarlık hükümetinin Kafkasya ve Kuban bölgesinde bulunan müslüman halkın bir ay içerisinde bölgeyi terketmeleri için verdiği emir olmasıdır⁷. Göçmenlerin Anadolu'ya akını zamanla artarak I. Dünya Savaşı'na değin sürmüştür. Mesela, 93 Harbi denilen 1876-1877 tarihli Osmanlı Rus Savaşı'nda Anadolu'ya göçen Çerkez sayısı yaklaşık bir milyon kişidir⁸.

İşte bu denemede, Osmanlı'nın, daha çok Kafkaslar'da Ruslara kaptırdığı topraklardan Anadolu'nun muhtelif bölgelerine göçen grupların gelip yerleştikleri topraklarda tesis etmiş oldukları vakıflar üzerinde durulacaktır. Çünkü o günün koşulları içerisinde binbir sıkıntı ve sefaletle yerinden ve yurdundan ayrılmış olan bu insanların, aşağıda belirtileceği üzere, kısa bir süre sonra gelip yerleştikleri topraklar üzerinde vakıf kurabilecek miktarda bir servet ve imkan bulabilmeleri gerçekten enteresandır. Böylesi bir konu hakkında kısa bir deneme bize yeterli bilgi vermese de, bu yazıyla araştırmacıların dikkatlerinin bu konuya yöneleceğini umabiliriz.

1. Tesis Tarihleri

Vakıflar Arşivi'nde yaptığımız araştırma neticesinde elde ettiğimiz 119 Kafkas göçmen vakfının vakfiyelerini tesis tarihlerine

6. H.J. Van Lennep, *Travels in Little-Known Parts of Asia Minor*. London, John Murray, 1870, C.I, s.43-51 (Zikreden: Sevgi Aktüre, age, s.101-102).

7. İ. Berkok, *Tarihte Kafkasya*. İstanbul 1958, s.526.

8. İ. Berkok, age, s.528.

göre sıraladığımızda, en erken tesis edilen vakfın 1880-1881 (h.1298) tarihli olduğu görülmektedir⁹. Buna göre, yerinde ve yurdunda cebri göçe zorlanan ve büyük bir sefalet içerisinde Anadolu'ya göçen bu insanlar çok kısa bir süre içinde gelip yerleştikleri topraklarda vakıf kurabilecekleri nisbette artık bir servet ve sermayeye ulaşmışlardır, denilebilir. Bu husus vakfiyelerde somut bir şekilde gözükmemektedir. Örneğin, 20 Mart 1890 (10 Şaban 1307) tarihli bir vakfiyede, "...bundan üç sene önce Çerkez muhacirlerinin iskan edildiği Hacıkara adındaki köyün halkından ve sözkonusu göçmenlerden Süleyman b. Mehmet"¹⁰ ve 13 Şubat 1890 (5 Recep 1307) tarihli diğer bir vakfiyede de, "...padişahın iradesiyle oluşturulan ve bundan yedi sene önce Batum muhacirlerinin iskan edildiği Muradbey adındaki köy halkından"¹¹, diye iki vakıf kurucusunun hüviyetini açıklayan bu ifadeler, gelen Kafkas göçmenlerinin, üç ile yedi yıl gibi kısa bir sürede iskan edildikleri köylerde vakıf kurmuş olmaları bu kanaati doğrular gibi gözükse de, başka ihtimaller de düşünmek gerekir.

Kafkas göçmenlerinin vakıf tesis etme süreci I. Dünya Savaşı'na değin (1914/1322) düzenli olarak sürmüştür ve bu tarihten itibaren savaşın vermiş olduğu vehametle, göçmenlerin vakıf tesis etme faaliyeti son bulmuştur.

2. Kurucuların Kimlikleri

Kafkas göçmenlerinin tesis etmiş oldukları bu vakıfların vakfiyelerinde, gelen göçmenlerin bir kısmının geldikleri yöreleri, bir kısmının ise mensubu buldukları etnik menşeleri belirtilmiştir. Örneğin Batum muhaciri¹², Kars muhaciri¹³, Oltu muhaciri¹⁴, Ardahan muhaciri¹⁵, Dağıstan muhaciri¹⁶ veya Kafkasya muhaciri¹⁷ diye

9. Bkz., Kafkas Göçmenlerinin Anadolu'da Tesis Etmiş Oldukları Vakıfların Genel Özelliklerini Belirtir Tablo.

10. "İnegöl Kazası'na tabi ve bâ irade-i seniyye teşkil olunup bundan üç sene mukaddem muhacirin-i Çerakise iskan olunan ve Hacıkara Karyesi ismiyle müsemma olan karye ahalisinden", Süleyman Çavuş b. Mehmet Vakfı, VGMA., Def. No: 590/15.

11. "...ve bâ irade-i seniyye teşkil olunup, yedi sene mukaddem Batum muhacirleri iskan olunan Muradbey Karyesi ismiyle müsemma olan karye ahalisinden", Hüseyin b. Mehmet ve diğer beş kişice tesis olunan vakıf, VGMA. Def. No: 591/5, 106/100.

12. 10 R. ahir 1303 tarihli Tayyar Ağa Vakfı, VGMA., Def. No:599/87/47.

13. 16 C.ahir 1305 tarihli Eyyup Efendi Vakfı, VGMA., Def. No.: 588/216/189.

14. 20 Şevval 1320 tarihli Abcioğlu Visali Efendi Vakfı, VGMA. Def. No.: 602/164/

275.

15. 25 Safer 1323 tarihli Musa oğlu Şamil Ağa Vakfı, VGMA. Def. No: 601/154/

198.

16. 22 R. evvel 1327 tarihli Abdullah b. Musa Vakfı, VGMA. Def., No: 600/2/3.

17. 9 Şevval 1323 tarihli Yakup oğlu Mahmut Ağa Vakfı, VGMA. Def. No.: 602/235/404.

KAFKAS GÜÇMENLERİNİN ANADOLU'DA TESTİS ETMİŞ OLDUKLARI VAKIFLARIN GENEL ÖZELLİKLERİ
(119 VAKFIYEME GÖRE)

Tesis Tarih- lorine Göre Dağı- lımı	Vakıfların Unvan ve Lakabları						Geldikleri Yöreler							Gelen Göçmen Grupları			İşkân Edildikleri Yerleşim Birimleri				Vakfedilen Mal/Mülk		Vakfın Gayesi		Hizmet Alanı				
	Bey	Agâ	...- zâde	Hacı	Ca- vus- di	Kfen- di	Be- tum	Karâ- tan	Da- rıo- tan	Ar- da- han	Ollu	Ka- zan	La- van	Kaf- kan- ya	Ger- kez	Çö- cü	Aba- za	Köy/ Karye	Nahi- ye	Kaza	Se- hir	Para	Gay- men- kul	Hay- ri	Y. Ai- le vi	Dinî	Eği- tim		
1298	2		1		1		1								1			2				2	2				2		
1299	1														1			1					1	1				1	
1300	4	1		1	1	1									3		1	4				3	1	4			4		
1301	1						1								1			1					1	1			1		
1302	4		2		1									1			3					1	4	4			4		
1303	4		2		1		1								1	1		4					4	4			4		
1304	7	1	3			2	2								5			7					1	7			7		
1305	6		2		1	2	2	1							3			6					6	6			6		
1306	5		3			1	1								3	1		4		1			5	5			5		
1307	7	2	2			1	2	1							4			7					7	7			7		
1308	12		7			3	4	2						1		1		12					10	2	12		12		
1309	3		1			2	1	1							1			3					3	3			3		
1310	6		4		2	1	4								2			6					6	6			5	1	
1311	6	1	2	1	2	2	3								3			5			1		5	1	6		5	1	
1312	4		3			1	2								2			4			1		3	1	4		4		
1313	4	1	1	1	2	1	1		1			2			1			3	1				3	1	4		4		
1314	2		1				1						1					3					2	2			2		
1315	3	1	2	1	1		1								2			3					3	3			3		
1316	5		4		2		3								2			5					5	5			5		
1317	3		1		1		2								3			3					3	3			3		
1318	3		1	2	1		2								1			3					3	3			3		
1319																													
1320	4		3		2	1	1				1				2			4					3	1	4		4		
1321	1					1	1											1					1	1			1		
1322	1	1				1	1											1					1	1			1	1	
1323	3		3					1	1					1			3						3	3			2	1	
1324	2		1				1								1			2					2	2			2		
1325																													
1326	3		1		1	1	1				1				2			3					3	3			2	1	
1327	5	1			1		1				1				3		1	5					5	5			5		
1328	1					1	1								1			1				1	1				1		
1329	1				1		1								1			1					1	1			1		
1330	5	1			1		2	1			1			1			3						5	5			5		
1331																													
1332	1		1															1					1	1			1		
TOP.	119	12	52	3	23	3	27	35	7	4	1	1	2	1	4	58	4	2	114	1	2	2	109	10	119		114	5	
X		10.08	43.69	2.52	19.32	2.52	22.68	29.41	5.88	3.36	0.84	0.84	1.68	0.84	3.36	48.73	3.36	1.68	95.79	0.84	1.68	1.68	91.59	8.40	100		95.80	4.20	
X	100			100							46.21*					53.78**			100				100		100		100		

* Geri kalan X 53.79'unun geldikleri yöreler belirtilmemiştir.

**Geri kalan X 46.22'sinin etnik grubu belirtilmemiştir.

kaydedilenler olduğu gibi, diğer bir kısmı ise Çerkez muhaciri¹⁸, Abaza muhaciri¹⁹ veya Gürcü muhaciri²⁰ diye nitelendirildikleri görülmektedir.

Bu araştırmada ele alınan 119 Kafkas göçmen vakfına göre, Anadolu'ya yerleşmiş olan bu göçmenlerin geldikleri yörelerle nitelenenlerin %29.41'i (119'un 35'i) Batum, %5.88'i Kars, %2.52'si Dağıstan, %1.68'i Ardahan, %0.84'ü Oltu, %1.68'i Kazan, %0.84'ü Lavan ve %3.36'sı (geldikleri bölgenin genel adı olan) Kafkasya muhacirleri diye belirtilmişlerdir²¹. Etnik menşelerine göre nitelenen göçmenlerin %48.73'ü Çerkez, %3.36'sı Gürcü ve %1.68'i Abaza olduğu görülmektedir²². Gelen göçmen grupları arasında Çerkezler'in çoğunluğu oluşturmalarının sebebi, bunların Selçuklular'dan itibaren Türkler'le fazla kaynaşmış olmalarına bağlanabilir; çünkü Selçuklular'dan itibaren Anadolu'ya getirilen Çerkez asıllı köle ve cariyelerin miktarı Osmanlı döneminde iyice yoğunlaştığı bilinmektedir. Hatta vakfiyelerde bu yeni gelmiş olan Çerkez göçmenlerinin daha önceki devir ve dönemlerde getirilen Çerkez köle ve cariyelerden ayırmak için, "hür ve müslüman asıllı Çerkez muhaciri"²³ diye belirttikleri görülmektedir. Ayrıca, bu göçmenler müslüman oldukları için Ruslarca yerlerinden tardedilmişlerdir, yoksa etnik menşeleri sebebiyle göçe zorlanmamışlardır.

Bu göçmen vakıflarının kurucularının kimliklerine bakıldığında göze çarpan diğer bir husus ise bey, ağa, zade, hacı vs. gibi belli bir sosyal statü ve varlıklı insanlar için kullanılan bazı unvanlarla anılmalarıdır. Diğer bir deyişle bu vakıf kuranların ekserisi sıradan göçmenler olmayıp, gelen göçmenlerin ileri gelen varlıklı olanlarıdır. Örneğin, "ümera-yı muhacirin-i Çerakise'den Yahya Bey b. Abdullah"²⁴, "Abaza muhacirleri ümerasından Sanba-zade Said Bey

18. 6 C.ahir 1298 tarihli el-hac Kelimat b. Hacı İsmail Vakfı, *VGMA*, Def., No: 586/287/280.

19. 11 Şaban 1300 tarihli Sanba-zade Said Bey Vakfı, *VGMA*, Def., No: 593/155/148.

20. 13 Zilkade 1302 tarihli Hasan Ağa b. Abdullah Vakfı, *VGMA*, Def. No: 588/219/192.

21. Bkz., Dipnot: 9.

22. Bkz., Dipnot: 9.

23. "...fi'l-asıl Kafkasya ahalisinden ve muhacirin-i Çerakise'den hurru'l-asl müslimül-mille olup, hicretle...", 5 Zilhicce 1302 tarihli Hacı Zekeriya b. Hasan Vakfı, *VGMA*, Def., No: 586/161/154 ve 25 R.evvel 1299 tarihli İshak Efendi Vakfı, *VGMA*, Def. No: 588/45/59.

24. 10 Recep 1307 tarihli Yahya Bey b. Abdullah Vakfı, *VGMA*, Def. No: 591/5/7/8 ve 4 C.ahir 1313 tarihli Ben Aziz Bey b. Ali Zuk Vakfı, *VGMA*, Def. No: 596/12/7.

b. Yerzuk Bey"²⁵, "muhacirin-i Çerakise ümerasından Ahmet Ağa b. Mustafa"²⁶ gibi ifadelerle bu vakıf kurucularının sıradan göçmen olmadıklarını göstermekle beraber, bunların Anadolu'ya iskan edildikten kısa bir süre sonra nasıl vakıf kurma imkanı bulduklarına da ışık tutmaktadır. Vakfiyelerinde sosyal statüleri (ünvanları) belirtilen vakıf kurucularının %10.08'i bey, %43.69'u ağa, %2.52'si zade, %2.52'si çavuş, %22.68'i efendi diye nitelendirilmiştir; ayrıca, bu vakıf kurucularının %19.32'si hacı unvanını taşımaktadır ki, bu bilindiği üzere varlıklı müslümanlardan hac farızasını yerine getirenler için kullanılan bir unvandır²⁷.

3. İskan Edildikleri Bölgeler ve Yerleşim Birimleri

Kafkas göçmenlerinin büyük bir yoğunlukla iskan edildikleri bölgelerin başında Giresun, Sivas, Kayseri, Ankara, Bolu, Sakarya, Kocaeli ve İstanbul'dan Orta Karadeniz sahillerine değin olan bölgeler ile Batı Anadolu bölgesi gelmektedir. Büyük bir ekseriyetle iskan edildikleri iller arasında ise Samsun, Ordu, Sakarya ve Bursa olduğu görülmektedir²⁸.

Bu göçmenlerin %95'i köylerde (kırlarda) iskan edilmiştir²⁹. Kendilerine ekip biçmeleri için tevzi edilen toprakların büyük bir ekseriyetini vakıf arazileri, bir kısmını ise devlet (miri) veya köylüler teberrü etmiştir. Örneğin, Ankara Sancağı'na bağlı bulunan on kazanın 88 köyüne iskan edilen göçmenlere tevzi edilen 10.534 dönüm arazinin %75'i muhtelif vakıflara, %15.90'ı miriye ve %9.09'u da köylülerce teberrü edilen arazilerden oluşmaktadır³⁰. Bu göçmenler için yeni yerleşim birimleri de teşkil edilmiştir. Örneğin, 14 Mayıs 1893 (10 Zilkade 1310) tarihli Batum muhacirlerinden Abdi-oğlu Mustafa'nın tesis etmiş olduğu bir vakfın vakfiyesine göre, Geyve Kazası'nın Akhisar Nahiyesi'ne bağlı Balaban Çiftliği Humayun'u (padişaha ait) sınırları dahilinde Batum muhacirleri için Nurî Osmaniye adında sözkonusu göçmenler için bir köy tesis edilmiştir³¹. 26 Ekim 1897 (11 C.ahir 1315) tarihli diğer bir vakfiyeye göre, İnegöl Kazası'na tabi, "emlâk-ı hümayun dahilinde bâ irade-i

25. 11 Şaban 1300 tarihli Sanba-zade... Vakfı, VGMA., Def., No: 593/155/148.

26. Gurre-i Şaban 1315 tarihli Ahmet Ağa Vakfı, VGMA., Def. No: 596/56/46.

27. Bkz., Dipnot: 9.

28. Bkz., Kafkas Göçmenlerinin 1800-1914 Tarihleri Arasında Anadolu'da Tesis Edilmiş Oldukları Vakıfların İllere Göre Dağılımını Belirtir Harita.

29. Bkz., Dipnot: 9.

30. Ankara Sancağı dahilinde bulunan kazalara iskan edilen Çerkez muhacirlere tevzi edilen araziler için bkz., VGMA., Def. No: 1982.

31. Abdi-oğlu Mustafa b. Ahmet Vakfı, VGMA., Def., No: 592/25/21.

25 Temmuz 1864 ile 19 Temmuz 1866 Yılları Arasında Ankara Sancağı'na Bağlı Kazalara Yerleştirilen Çerkez Muhacirlere Tevzi Edilen Araziler (VGMA., Def.No: 1982)

Kaza	Köy sayısı	Tevzi Edilen Arazi Türü			Kıta Dönüm	
		Vakıf	Miri	Teberru		
Seferihisar	7	7	-	-	22	875
Murtazaabad	10	10	-	-	31	972
Kalecik Keskini	29	15	14	-	159	5180
Çubukabad	6	6	-	-	16	570
Mihaliccık	9	%	-	-	48	585
Yörük	11	5	-	6	18	1020
Şurba	4	2	-	2	24	431
Günyüzü(?)	3	3	-	-	5	211
Yenibazar	2	2	-	-	4	240
Zir	7	7	-	-	14	450
Toplam	88	66	14	8	341	10.534
%	-	75	15.90		9.09	

seniyye" ile Batum muhacirleri için Gölbağçe adında bir köy kurulmuştur³². Bu misalleri daha da arttırmak mümkündür fakat bu göçmenlerin bir kısmı ise, nüfusu az olan veya metruk bulunan köylere de yerleştirildiklerini, bu eski yerleşim birimlerinde bulunan mescidlerin, yeni yerleştirilen göçmenlerle bu köylerin nüfusunun artması üzerine, camiye dönüştürülmelerinden ve hatip atamalarından anlaşılmaktadır³³.

Göçmenler için teşkil edilen yeni köylerin göze çarpan bir özelliği ise Hamidiye³⁴, Osmaniye³⁵, Sultaniye³⁶, İhsaniye, İslami-

32. Mevlut Ağa b. Recep ve iki kişinin daha tesis etmiş oldukları 11 C.ahir 1315 tarihli Vakıf, VGMA, Def., No: 593/13/12.

33. 5 Zilkade 1306 tarihli Ahmet Ağa b. Halil Vakfı, VGMA, Def., No: 590/120/111 ve 25 Şevval 1308 tarihli İlyas b. Mustafa ve 11 kişice tesis edilen Vakıf, VGMA, Def., No: 591/5/8/9 ve 15 C.ahir 1312 tarihli Mustafa Ağa b. Ahmet Vakfı, VGMA, Def., No: 596/32/24.

34. Hamidiye diye adlandırılan bu göçmen köylerine örnek olarak bkz., 25 R. evvel 1299 tarihli İshak Efendi Vakfı, VGMA, Def., No: 588/45/59; 3 Şaban 1302 tarihli Abdullah b. Hüseyin Vakfı, VGMA, Def., No: 588/14/20.

35. Osmaniye diye adlandırılan göçmen köylerine örnek olarak bkz., VGMA, Def., No: 590/6/5; Def., No: 596/101/86.

36. Bkz., VGMA, Def., No: 593/109/101.

ye³⁷, Selimiye³⁸ vs. gibi padişahın, devletin, dinin veya geldikleri yörenin ismine izafeten adlandırılmış olmalarıdır³⁹.

4. Vakfettikleri Mal ve Mülk

Kafkas göçmenlerinin %91.59'u para ve %8.40'ı ise taşınmaz mallar vakfetmiştir⁴⁰. Bunun nedeni ise, bu göçmenler Anadolu'ya iskan edildikten çok kısa bir süre sonra, henüz gereksinimlerinden artık bir gayri menkule sahip olamadan vakıf kurmalarından kaynaklanmaktadır. Elleriindeki tek artık servet ise paradır. Gayri menkul vakfedenler ise %8 gibi çok cüzi bir nisbet oluşturmaktadır ki, bunların vakfettikleri gayri menkuller de ya ticarethane veya devlete ait (miri) arazi üzerinde tesis etmiş oldukları bağ ve bahçe gibi taşınmaz mallardır. Örneğin, 8 Ağustos 1887 (Zilhicce 1304) tarihinde (Giresun'un) Demirci Köyü'nde Batum muhacirlerinden Halim Ağa, devletten izin alarak hazine (miri) arazisi üzerinde (beyş yüz kuruş kıymetinde) yetiştirdiği fındık bahçesini vakfetmiştir⁴¹. Tokat'ın Çardak Köyü'ne yerleştirilen Marşan-zade Osman ise, bir evini ve ambarını vakfetmiştir⁴². 2 Şubat 1882 (25 R. evvel 1299) tarihinde Aydın'ın Hamidiye Köyü'ndeki bir Çerkez göçmen ise, satın almış olduğu iki dönümlük incir bahçesini vakfetmiştir⁴³.

Giresun'da (1887'de) bir fındık bahçesinin 500 kuruş⁴⁴ ve Bolu'nun Düzce Kazası'nda (1893'de) bir dükkanın 1500 kuruş⁴⁵ olduğu bir dönemde para vakfeden Kafkas göçmenlerinin %20.16'sı (119'un 24'ü) 300 ile 900 kuruş; %61.34'ü (119'un 73'ü) 1000 ile 2000 kuruş ve %10.08'i (119'un 12'si) 2200 ile 4000 kuruş arasında değişen miktarda para vakfetmişlerdir. O günün koşullarında Anadolu'ya iskan edilmiş olan bu göçmenler, kısa bir sürede (üç ile yedi sene arasında) bu miktarda, kendi şahsi gereksinimlerinden fazla bir servet edinmişlerse, bu pek de azımsanacak bir meblağ değildir.

37. Bkz., *VGMA*, Def., No: 591/5/17/23

38. Kars'ın Selimiye Kazasından Bursa'nın Yenişehir Kazasına göçüp ve burada bu göçmenler için teşkil edilen köyün adı Selimiye olarak verilmiştir, bkz., *VGMA*, Def., No: 588/216/189.

39. Kafkas göçmenleri için teşkil edilen veya bu göçmenlerin iskan edildikleri köylerin eski ve yeni köy adları için bkz., Kafkas Göçmenlerinin Yerleşim Alanlarını Belirtir Liste.

40. Bkz., Dipnot: 9'da zikredilen tablo.

41. Halim Ağa b. İbrahim Vakfı, *VGMA*, Def., No: 588/215/188.

42. 15 R. evvel 1300 tarihli Marşan-zade Osman Vakfı, *VGMA*, Def., No: 586/107/

98.

43. İshak Efendi Vakfı, *VGMA*, Def., No: 588/45/59.

44. Bkz., Dipnot: 41

45. 21 C. ahir 1311 tarihli Umera-yı Çerakiseden Hacı İshak Bey ve diğer... Vakfı, *VGMA*, Def., No: 590/67/57, 1683), (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1990, s. 161.

5. Tesis Etmiş Oldukları Vakıfların Amacı ve Hizmet Alanı

Vakıf müessesesi, İslam dünyasında tarihi devirler içerisinde muhtelif amaçlar için uygulama alanı bulmuştur. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin tesis edildiği dönemde bir iskan ve kolonizasyon işlevi gören vakıflar, 17. yüzyılda mevcut iskan alanlarının muhafazasında (imar bakımından) rol oynamakla beraber, bu yüzyıldan itibaren sıkça uygulanan müsadereye karşın, mal ve mülk emniyetini sağlamak gayesiyle yavaş yavaş evlatlık vakıflara dönüştüğünü; bu durumun 18. yüzyılda iyice belirginleştiğini görmekteyiz⁴⁶.

Halbuki, Kafkas göçmenlerince tesis edilmiş olan bu vakıfların %100'ünün hayri bir gaye ile tesis edildiğini görmekteyiz⁴⁷. Bu durumun sosyal sebeplerine gelince: Birincisi, bu insanlar gelip yerleştikleri yeni iskan alanlarında dinî ve kültürel gereksinimleri olan cami, mektep ve medrese gibi sosyal hizmet müesseselerinin bulunmayışı veya gelen göçmenlerle artan nüfusa cevap veremeyişlerinden kaynaklanabilir. Çünkü, bu insanlar gelip yerleştikleri alanları yurt edinmek üzere gelmişlerdir. Bu sebeple, bu gereksinimlerini karşılamak için bu tür amaçlarla vakıf tesis etmişlerdir. İkincisi, bu insanların ailevî ve yarı ailevî vakıf kurmak ve böylece mal ve mülk emniyetini sağlamak (ki ekserisinin henüz mülkü yoktur ve üzerinde barındıkları veya ekip biçtikleri topraklar ya vakıfların veya devletindir) yoluna gitmeleri için artık bir sebep de bulunmaktadır; çünkü, bu vakıflar tesis edilmeden çok önce (Tanzimat'la beraber) Osmanlı Devleti'nde müsadere resmen kaldırılmıştır.

Kafkas göçmenlerinin tesis etmiş oldukları bu hayri vakıfların hizmet alanlarına baktığımızda %95.79'u (119'un 75'i) cami yapımı, mescidlerin camilere dönüştürülmesi, onarılması ve bu camilerde görev yapacak olan personelin maaşları vs. gibi giderler için tesis edildiklerini ve %4.20'sinin de mektep ve medrese gibi eğitim kurumlarının yapımı, eğitim ve öğretim harcamaları için tesis edildiklerini görmekteyiz⁴⁸.

46. Vakıf kurucuları müsadereye karşın mal ve mülk güvencesini sağlamak için tesis ettikleri vakıfların bir kısım gelirlerini hayri bir amaca ve büyük bir kısım gelirlerini aile bireylerine tahsis etmekle mal ve mülklerine devletçe el konulmasını (müsadere eedilmesini) engellemişlerdir. Böylece yarı hayri-yarı zürri vakıflar ortaya çıkmıştır. İşte, 18. yy.'da en çok tesis edilen vakıf türü bu tür vakıflardır. Bkz. Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma* (1585-1683) (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1990, s. 161.

47. Bkz., Dipnot: 9'da zikredilen tablo.

48. Bkz., Dipnot: 9'da zikredilen tablo.

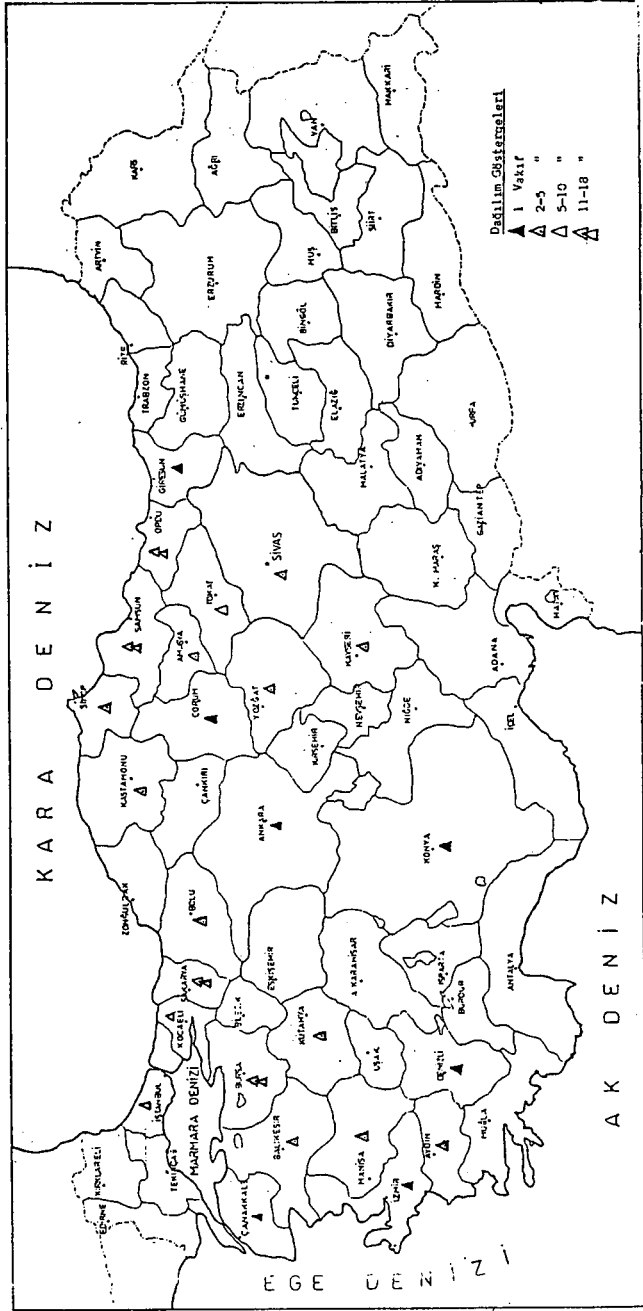
6. Sonuç

Ele aldığımız vakfiyelere göre, 93 Harbi ve daha öncesi Kafkaslar'da Ruslar'ca tardedilen müslüman ahaliden Anadolu'ya göçen göçmenlerin 1880-1881 tarihinden itibaren I. Cihan Harbi'ne (1914) değin düzenli olarak hayrı amaçlı vakıf tesis ettiklerini ve bu göçmenlerin iskan edildikleri bölgelerin başında Orta Karadeniz, İç Anadolu ve Batı Anadolu bölgelerinin geldiğini; %95'inin ise kırsal alanlardaki vakıf veya miri araziler üzerine devletçe iskan edilerek, kendilerine yeni yerleşim birimleri tesis edildiğini görüyoruz.

Bu göçmenler de iskan edildikleri alanlarda kendi sosyal ve dini gereksinimlerini gidermek amacıyla cami, mektep ve medrese yaptırdıkları veya yerleştirilmiş oldukları eski yerleşim birimlerinde bulunan bu tür müesseselerin kendi ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde genişletmek ve yaşatmak için vakıf kurmuşlardır.

Diğer bir husus ise, bu göçmenlerin ellerinde ihtiyaç fazlası olarak taşınmaz mal bulunmadığı için %91'i para vakfetmiştir.

KAFKAS GÖÇMENLERİ'NİN 1800-1914 TARİHLERİ ARASINDA AHADOLU'DA TESİS ETİŞ OLUMLUKLARI
VAKIFLARIN İLÇERE DAĞILIMI (119 Vakıflıya Göre)

KAFKAS GÖÇMENLERİ'NİN YERLEŞİM ALANLARI
(119 Göçmen Vakfiyesine Göre)

Eski Adı	Yeni Adı	İlçe	İli
Kadıçayırı Köyü	Kadıçayırı	Vezirokprü	Samsun
Hamidiye "	?	"	"
Vezirokprü Kazası	Vezirokprü İlçesi	(Taskale Mahallesi)	"
İshakyeri Köyü	İshakyeri	Vezirokprü	"
Bakla "	Bakla	"	"
Ayvalısokağı "	Ayvalısokağı	Ladik	"
Soğanlı "	Soğanlı	"	"
Kondan Selimiye Köyü	?	Bafra	"
Emiroğlu Çınarlığı Köyü	?	"	"
Kaygusuz "	Kaygusuz	"	"
Veysel Muslubey Köyü	Muslubey	Çarşamba	"
Hacıhamuş "	Yukarıesenli	"	"
Aşağıtepe Urak Köyü	?	"	"
Kızılot "	Kızılot	"	"
Kestanepınarı Köyü	Kestanepınarı	"	"
Aşağı Turgutlu Köyü	Turgutlu	"	"
Dinbüyük (?) Köyü	Dikbıyık	"	"
Sıralı Köyü	Sıralı	Kavak	"
Günlük Köyü	Günlük (Hızarbaşı)	Ünye	Ordu
Kabakdağı Köyü	Kabakdağı	Fatsa	"
Karadere (Osmaniye) K.	Osmaniye	Merkez Bucağı	"
Kestane Alan Köyü	Kestane	"	"
Ortaköy Köyü	Ortaköy	"	"
Ağıdresi Köyü	Ağıdere	Ünye	"
Sarıca Erik "	?	"	"
Metropolu "	?	"	"
Tepesamanlık Köyü	Tepeköy	"	"
Hızarbaşı "	Hızarbaşı (Günlük)	"	"
Çataltepe "	Çataltepe	"	"
Demirci "	Demirci	Keşap	Giresun
Hamidiye "	Hamidiye	Erfelek	Sinop
Hasandeğ'in(?)	?	Boyabat	"
Sinop İli	Sinop İli (Camii Kebir Mahallesi)	"	"
Osmaniye (Devrekani İlçesi)	Devrekani İlçesi	Devrekani	Kastamonu
Belovacık "	Belovacık	"	"
Kızıksağır "	Küçük Kızılca	Aydınca Bucağı	Amasya
Göçeri "	Göçeri	Gümüşhacıköyü	"
Kılcan Köyü	?	Geldikgelen Mah.	Amasya
Elekadı "	Alakadı	Merkez Bucağı	"
Kozlu "	Kozlu Bucağı	Erbaa İlçesi	Tokat
Meydanözü "	Meydanözü	"	"

Eski Adı	Yeni Adı	İlçe	İli
İsakebir Köyü	Büyüközlü	Zile	"
İsakebir "	Büyüközlü	"	"
Horun (Hirun) Köyü	Boyunpınar	Artova	"
Çardak Köyü	Çırdak	"	"
Tekke Köyü	Tekkeyeni	"	"
Kösürük (Küsruk) Köyü	Damlalı	"	"
Türki Köyü	?	Komnan Nahiye (?)	"
Kara Ali Köyü	Karali	Pedirli Bucağı	Sivas
Halkaçayır Köyü	Halkaçayır	Yıldızeli	"
Porsuh "	Bostankaya	Ulaş	"
Bostankaya "	Bostankaya	Ulaş	"
Uzunpınar "	Uzunpınar	Pınarbaşı	Kayseri
Kızılhan "	Kızılhan	"	"
Gömarmut "	Gömarmut	"	"
Kaynar "	Kaynar Bucağı	"	"
Karabacak "	Karabacak	Sarıkaya	Yozgat
Söbeçimen "	Söbeçimen	Çayıralan	"
Çal "	Çalköy	Alaca	Çorum
Karacaviran "	Karacaören	Beypazarı	Ankara
Hosak "	?	Saidili Nahi.(?)	Konya
Düzce Kazası Mah.	Düzce İlçesi (Cedidiye Mahallesi)		Bolu
Abaza Çapyakbey Mh.	Güven	Düzce	"
Kalaycık Mh.	Kalayık	Hendek	Sakarya
Fethiye Mh.	?	"	"
Tekerlek Süleymaniye Mh.	Tekerlek Süleymaniye	"	"
İslamiye Köyü	?	Akyazı	"
Arifiye "	Arifiye Bucağı	Sapanca	"
Aktüfenk "	?	Sandık Nahiye(?)	"
Yerzükbey "	Muhacir Yeniköy	Merkez İlçe	"
Çaybaşı Fuadiye Köyü	Çaybaşı Fuadiye	Merkez İlçe	"
Şerefiye Köyü	Şerefiye	Geyve	"
Nuruosmaniye	Nuruosmaniye	"	"
Alembek Köyü	?	Geyve	Sakarya
Fevziye "	Fevziye	Karamürsel	Kocaeli
Fevziye "	Fevziye (aşağı Mh.)	"	Kocaeli
Uzundere "	Osmaniye	"	"
İhsaniye "	İhsaniye Bucağı	Gölcük	"
Ferhadiye "	Ferhadiye	"	"
Hasaneyn "	Hasaneyn	"	"
Ummiye (Emniye) Mah.	Ummiye	"	"
Ummiye Mah.	Ummiye	"	"
Uzuntarla Mah.	Uzuntarla	İzmit	"
Ketenciler Mah.	Ketenciler	"	"
Kurtköy "	Kurtköy	Yalova	İstanbul

Eski Adı	Yeni Adı	İlçe	İli
Kervansaray "	Kervansaray	Şile	"
Bıçkıdere "	Bıçkıdere	"	"
Ziryarımcı "	?	Gebze	"
Ziryarımcı "	?	" (Taşköprü N.)	"
Resüs (Eskimezarlık)	Boğazköy	M. Kemalpaşa	Bursa
Kömürcükadı Köyü	Kömürcükadı	"	"
Karaosman "	Karaorman	"	"
Dölek (?) "	Döllük	"	"
Hayırlı "	Hayırlar	Karacabey	"
Arapçiftliği "	Ekinli	"	"
Hacıkara "	Hacıkara	İnegöl	"
Muratbey "	Muratbey	"	"
Gülbahçe "	Gülbahçe	"	"
Selimiye "	Selimiye	Yenişehir	"
Babadiye "	Papatya	"	"
Osmaniye "	Osmaniye	"	"
Arabayatağı "	Arabayatağı	Merkez İlçe	"
İrfaniye "	İrfaniye	"	"
Orhaniye "	Orhaniye	"	"
Cihangir "	Cihangir	Orhangazi	"
Salihye "	Koçbayırı	Gönen	Balikesir
Çiftlikaltı "	Çiftlikalan	"	"
Hacıveli Ube Mah.	Hacıveli Oba	"	"
Üçpınar "	Üçpınar	"	"
Fehvaniye (şarkıye) Köyü	?	Biga	Çanakkale
Dağistan Köyü	Dağistan	Bergama	İzmir
Hamidiye "	Hamidiye	Soma	Manisa
Manisa İli "	Manisa (İbrahim Çelebi Mah.)	"	"
Ayrııkçı Ahmediye	Ahmetli(?)	Simav	Kütahya
Hamidiye "	Kızılcaören (?)	Merkez Bucağı	"
Hamidiye "	Hamidiye	Nazilli	Aydın
Fethiye "	?	"	"
İslamcıklı "	?	Kuşadası	"
Akhan "	Akhan	Merkez İlçe	Denizli

*Bu Araştırmanın Üzerinde Yürütüldüğü Vakfiyeler
(Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi)*

Sıra No	Tesis Tarihi	Defter No	Sıra No	Tesis Tarihi	Defter No
1	1298	586/287/280	2	1298	588/73/89
3	1299	588/45/59	4	1300	588/13/18
5	1300	588/97/109	6	1300	586/107/98
7	1300	593/155/148	8	1301	586/6/7
9	1302	588/219/192	10	1302	588/14/20
11	1302	586/161/154	12	1302	588/28/36
13	1303	588/132/138	14	1303	599/87/47
15	1303	586/125/115	16	1303	586/249/246
17	1304	588/215/188	18	1304	588/125/130
19	1304	586/146/138	20	1304	586/170/163
21	1304	586/181/170	22	1304	586/201/193
23	1304	586/227/223	24	1305	588/226/199
25	1305	588/216/189	26	1305	588/172/156
27	1305	592/158/131	28	1305	590/6/5
29	1305	590/29/19	30	1306	588/262/227
31	1306	591/5,11/14	32	1306	590/100/92
33	1306	590/120/111	34	1306	586/277/269
35	1307	590/22/15	36	1307	590/115/105
37	1307	591/5,7/8	38	1307	591/5,10/12
39	1307	591/5, 17/23	40	1307	591/5, 106/100
41	1307	591/5, 156/140	42	1308	592/42/38
43	1308	593/78/70	44	1308	593/176/170
45	1308	590/261/216	46	1308	590/253/211
47	1308	591/5, 8/9	48	1308	591/5, 90/86
49	1308	591/5, 71/69	50	1308	591/5, 69/65
51	1308	2317/52/54	52	1308	591/5, 140/123
53	1308	602/61/102	54	1309	598/208/160
55	1309	598/215/169	56	1309	602/218/372
57	1310	595/34/30	58	1310	592/25/21
59	1310	591/5, 171/153	60	1310	591/5, 262/199
61	1310	602/188/320	62	1310	593/120/112
63	1311	605/94/132	64	1311	595/6/6

65	1311	592/160/133	66	1311	592/60/55
67	1311	593/109/101	68	1311	590/67/57
69	1312	596/32/24	70	1312	596/101/86
71	1312	599/96/57	72	1312	602/166/280
73	1313	596/126/110	74	1313	601/184/241
75	1313	602/148/246	76	1313	596/12/7
77	1314	601/34/36	78	1314	593/139/130
81	1315	593/13/12	82	1316	598/95/72
83	1316	600/22/29	84	1316	592/270/194
85	1316	596/26/18	86	1316	593/120/113
87	1317	598/63/45	88	1317	597/261/260
89	1317	596/122/106	90	1318	599/141/103
91	1318	599/106/67	92	1318	599/171/114
93	1320	598/195/149	94	1320	603/86/148
95	1320	606/31/41	96	1320	602/164/275
97	1321	595/171/169	98	1322	600/111/136
99	1323	598/146/111	100	1323	601/154/198
101	1323	602/235/404	102	1324	598/52/35
103	1324	593/30/27	104	1326	598/203/156
105	1326	604/269/381	106	1326	606/49/71
107	1327	598/165/122	108	1327	603/155/268
109	1327	600/2/3	110	1327	601/9/11
111	1327	601/89/96	112	1328	611/75/60
113	1329	606/254/313	114	1330	601/155/200
115	1330	601/216/284	116	1330	602/222/381
117	1330	604/27/31	118	1330	606/188/240
119	1332	607/9			